

המחבר מנסה להראות לנו כי ישנו חלק גדול מהחיים שלנו שאנו חייבים להכיר אותו, ולתפוס אותו כחלק מהחיים שלנו. זהו חלק מהחיים שאנו חייבים להכיר אותו, ולתפוס אותו כחלק מהחיים שלנו. זהו חלק מהחיים שאנו חייבים להכיר אותו, ולתפוס אותו כחלק מהחיים שלנו.

סיפורי-ילדות של בנימין טנא*

מאת: יעקב רבי

ובדוקה" זו, אף-כי הפיתוי לכך הוא רב דווקא אחרי השואה שמחתה את הכול ולא הותירה מן החצר הנאלבקית מאור-מה זולת שרידי-עיי-חורבות — וגזים של עץ-הערמון היחיד אשר היתמר לפנים במרכזה. בנסיבות אלו, לבנו של יוצר עברי משתוחח עליו, ועו מאוד הרצון לומר רק קדיש ויזכור, להעביר-על המידות ולתאר אנשים שהיו ומעשים שאירעו בנימה סנטימנטאלית, סלחנית וממילא סלפנית. מספרנו התגבר על כוונה "טובה וחסודה" זו, העלולה לקפח את האמת העובדתית והאמנותית כאחד.

בנימין טנא, המשורר הוותיק לגדר לים ולקטנים, מגיש לנו בספרו זה מנחת-ביכורי-פרוזה "אפילה" (מלשון פירות אפלים, שהבשלתם מתאחרת): שנים-עשר סיפורי-ילדות שמשוקעים בהם יסודות אוטוביוגראפיים, זכרונות מחצר אחת בנאלבקי של וארשה, שהמחבר נולד וגדל בה. הבא לומר שבחו של הספר חייב לציין קודם-כל — ולצד-זכות — את מה שמתבקש-כאילו שיהיה בו, "מטבע-הדברים", ובכל זאת אין בו, מכוח ההכרעה האמנותית של המספר, סמי מכאן התרפקות נוספתאלגית, הצובעת בגוון ורוד אחיד — ומחטיא — את ה"תוס" וה"אוד" של שנות-הילדות; וכן נפקד מקומם של סממני הווי מסורתי ספציפי — זה חוטי השני האטאוויסטי של הסיפורת העברית שגיא-החאיון שלה הוא העיירה או הריכוז היהודי הגדול בגולת מזרח-אירופה. פולקלוריים זה, אפילו אצל כמה ממספרינו הקלאסיים, הופך לעיתים את הטפל לעיקר, כובל את העריליה ומעיב על הסיטואציה האנושית האמיתית. ראוי בנימין טנא ליישר-כוח על שלא נפתה ללכת ב"דרך סלולה

ככלות הכול, אין סיפורים "סתמיים", "כלליים", שיכלו להתרחש בדיוק-כך בכל מקום אחר ובכל עת אחרת. יש בהם צבע לוקאלי ויש בהם "רוח" זמני. מסויימת: ילדים ממשפחות יהודיות עניות בווארשה, "בשעת-ביק-השמשות", כאשר שמות-הקודש מקדמות דנא מוחלפים בכינויים פולניים, סביב

* מ"על-המשמר" 10.8.1973

שימקו אדק, אסתושה, כשם שה"חזר" וה"מלמד" נחקיס-הצידה מפני בית-הספר. כל ילד יודע את פרק בחומש וני"ך ובסידור-התפילות, אך הקריאה המהנה את הנפש והמרחיבה את הדעת היא בספרי-ההרפתקאות של קארל מאי וז'ייל ורן. לא-תמיד קל לזכות בתענוג הזה, כי הוא עולה בכסף ובבית אין פרוטה לפרוטה, וכאשר אחד הנערים — הוא האני-המספר — מבקש זהב בשביל שיוכל להירשם בספריית-השאלה, גוער בו אביו בנזיפה: אם בקריאה חשקה נפשך, צא אל הרחובות וקרא את השלטים ...

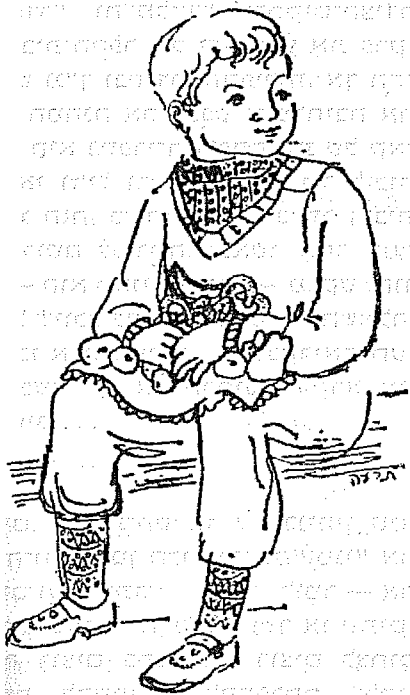
#

ברם, אמנות-הסיפור של בנימין טנא ממצה-ודולה מן הלוקאלי וה"זמני" את הקיים-ועומד-תדיר, מותר לומר — את האוניברסאלי. ילדים בני עשר או שתיים עשרה רוצים בחברותא, רוצים לצחוק ולשחק, להשתעשע, להתפרחח, "להרציא מרץ", באשר זו תכונתם כילדים וזה צורכם — והצורך, במקרה דנן, הוא כפול: להשתולל, להתפרק — גם כדי להפיג קמעה את מרורי הדלות ... אלא שבעד כל צעצוע, בעד כל מישחק ובעד כל תעלול — יש לשלם מחיר, והמחיר הוא לעתים כבד, עד בכל ויאוש. על-הרוב, הצעצוע הוא תחליף: בובות סמרטוטים של הבנות, "כדורגל" מאולתה של הבנים — גרב ישן ממולא בחול; אפשר לבעוט בו איך-שהוא, אך אביו לילד שה"כדור" נחת בראשו ... אם פתאום מזדמנת מציאה, כגון תריסר חצוצרות נאות-מבריקות ליד מחסן של חנות-צעצועים, והנערים שמים עליהן יד

כמוצאי-שלל-רב — עד-מהרה מתברר כי לא יכלו לעשות בהן שימוש והשמחה היא לבטלה. הלא מי שיתקע בחצוצרה, יגלה ברבים את קלון גניבתו. והמצפון של ילד יהודי — גם הוא נוקף ... סוף-דבר: כשם שנטלו את ה"מציאה" בסתר, כך מחזירים אותה בסתר למקור-מה — ואין קץ למפתח-הנפש.

בפארק הסמוך לחצר הנאלבקית הותקנה קנה קארוסלה. עיני הנערים חומדות את הכרכרות ואת הסוסים-האבריים המרקיעים-ושועטים בסחרחרות. אך מי אינן ימצא הכסף בעד מסע-פלאים זה? מסתבר שיש עצה: גלגל-הקארוסלה מונע ביד; כל ילד שיושיט ידו לסיבוב-האופן במשך זמן קצוב — מובטחת לו רכיבת-חינם על סוס ... נערנו, האני-המספר, משכיר את עצמו למשימה זו וכשהוא משלים אותה בדי-עמל — אחוז אותו הקבס והוא מקיא את מררתו ... מי חוששב עוד על מסע בקארוסלה? גם כדי שיהיו רשאים לגדל גור-כלבים בחצר, נאלצים החבריא להשתעבד-בפרך לסטאשק, עוזרו הבריון של שוער החצר, ולגולל בשבילו סיגריות שהוא מייצר ומוכר בסתר, בניגוד לחוק מונופול-הטבק. סטאשק רודה בהם ביום ובלילה, עד כלות-הכוחות, וסופם שהם מתמרדים ושובתים מעבודה; או אז "מסגיר" הבריון את הגור לצייד-הכלבים, ואף-כי סטאשק נאסר בידי המשטרה על עיסוקו הבלתי-חוקי, ספק אם נערינו מוצאים ניחומים בנקמה זו.

השעה טובעת, והשמש חמורה, והיום נאסף-הימים, והמחשבות חוזרות על-בית-קולנוע מצוי בקרבת-מקום, והוא מושך ומפתה, אך היד אינה משגת

לקנות כרטיסים. אפשר לחסוך ולקבץ קצת פרוטות לקניית כרטיס אחד: סבק, הגדול שבחבורה, יילך לחנות בסרטים ויספר אחר-כך לחבריו את אשר ראה על הבד; כי סבק מוטיב לספר. ברם, מסתבר שסיפוריו יפים מדי: האין הם בדויים קצת מן הלב, או שאולים מספרי-ההרפתקות? ואמנם גם עד-מהרה מתגלה הסוד: אחרי סבק את רגליו מן הקולנוע ובכסף שנתנו שצפה בשניים-שלושה סרטים, מוקיר לו חבריו לשם רכישת כרטיס קונה הוא תרופות לאביו הנכה והחולה. החבריא, שתחילה זועמים על "המעילה", נמלכים ומעמידים-פנים כאילו אינם יודעים דבר — ומוספים להאזין ל"ותסריטיו" הדבדויים של סבק...

אסתושה היא אחותו של סבק ובת-גילו של האני-המספר: ילדה חיננית, חיווריינית, נבונת-לב. אט-אט, ממיש-חקד-מקא למישחק-שחמט, נרקמת בין השניים אהבה ענוגה. "גני-העדן המורי-קים של אהבות-הילדות": כך כותב בודלייר אי-שם ב"פרח-הרוע" שלו. במקרה דנן, השוות ב"גן-העדן" היא קצרה וירקותו נובלת חיש: אסתושה חולת-שחפת ומתה באיבה, ובשעה שכל אנשי החצר הולכים ללוותה, לבית עולי-מה, ננרר נערנו אל גזע עץ-הערמון, להתרפק עליו עם מכאובו, וכוח אין בו לבכות.

כך, מסיפור לסיפור, מתעצמת השכונות הקרובה עד-אימה, כחוד-התער, בין שחוק וטראגיות. קירבת-הפנים זו מתגברת למת בעיקר ב"גיבור" המבוגר היחיד

שבספר, הדוד נחום, עני-הלכה, טיפוס פיקארסקי מופלא, ממוצע של הרשלי אוסטרופולייר וטיל אולנשפיגל. אין קץ לתעלוליו ולתחבולותיו המבודחות של הדוד נחום, והם נשקו היחיד נגד כל רישעות וכסל של "תקפים". זהו נשק ממורט שפגיעתו קשה, אך הוא גם חרב פיפיות. פעם אחת מהליט הדוד נחום להיפרע מאחיו הגביר הכילי, ר' גדליה הממאן להלוות לו סכום-כסף. עליזו להטוט של אחיזת-עיניים גורם הוא כב יכול לכך שפוחלץ-כלב-הזאב אשר בטן רקלין הגביר יתחיל לנבוח — ור' גדליה נופל ומשתטח ארצה, אחוז הלחלה

אש. אין הוא מביא אלא לאשלייה חולפת של פורקן ופדות, ובסופו של דבר מוליד הוא את האדם לתחושה אינטנסיבית עודדיותר של הטראגדיזם, להבנה צלולה עודדיותר של מיעוטי-תוחלתו אם לא של חוסר-תוחלתו בחלד. בסביבה של עוני ובצוק-העתים, יש שמקדימים ומגעים להכרה זו כבר בשנות-הילדות.

עצם טיפוס זה, המיוחס ל"מחור" ול"מחור" *
הוא תוצאה של תנאים חיצוניים, מתגלה בנימין טנא, המשורר הלירי, מתגלה במחרוזת-ספרים זו כבעל כשרון נארא-טיבי מפתיע, המיטיב לבנות עלילה ול-קיים בה מתח. "בצילו של עץ הערמון" מזמן קריאה טובה, מהנה ומרתקת לקוראים צעירים ומבוגרים כאחד. הספר יצא לאור בהיזור טיפוגראפי רב, וציוריה ועיטוריה של תרצה משתלבים מתוך קונגניאליות בסיפור-המעשה.

והדוד נחום? האם יפרוץ עתה מפיו צחוק אדיר, כדרכו אחרי כל תעלול מוצלח? לא-כך: "... הדוד נחום המ-שיך דרכו בשתיקה. לרגע נדמה היה לי אפילו שאנחה פרצה מפיו. נשאתי עיני והבטתי בפניו. דמעה נתגלגלה מזווית עינו ונשרה על לחיי, והוא לא טרח לנגבה".

כאן, ובסיפורים אחרים, מושט לנו בקנה "מוסר-ההשכל" הטמון ב"צילו של עץ-הערמון". אין חידוש בכך, ואין אמת מוחלטת בכך, שהאדם הוא "יצור משחק", הומו לודנס. גם בעל-חיים אחרים משחקים על-פי דרכם. המימד המיוחד של השחוק-המישחק האנושי הוא בשורש הקיומי-טראגי — ובמוד-עותו לשורש זה. השחוק הוא נסיון-חוזר של בריחה מן הבדידות, מן העצי-בון, מחוסר-הישע — אבל זהו נסיון נר-